

ШЫНЫ

РСФСР-нин Компартиязынын Тыва рескомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

Ниитиниң малынга — быжыг чөм-суур

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИИЛИНЕР

Бистин республиканың сохоттарын, колхозтарын болгаш еске-даа көдөз ажил-агый бүдүрүлгелеринин девишкээрлеринде тараан мал чөмү култураларынын база чыгаар үнгөн сизгенериниң үнүжү бо чылым аки болуп турар. Бо болза ниитиниң малынга четир саныг мал чөмнөрин белеткеп алырынча кыгаладылган тургускан. Ты-вааның көдөз ишчилери ке-дир кышка 187 муң тонна сизгенин, 3,5 муң тонна ви-таминниң сизген даганын белеткээр. 113 муң тонна сиз-саяжыг, 275 муң тонна си-дусту салыр планын. Ол даагыларын чедишкениг ботандыларда бар техника-ны, кижи күжүн кылдыр ажалчы мөңгээри, сатыла-чуруму быжыккалар, күш-ажылдын бүдүрүчүдүн бе-дидери, организацияг чорук-тир ажилдери, ажил-ишчи-лериниң аз-харысалаанын бе-дидери, чарышты дөшпиг организацияга, шаңаап амактарынын хемчеглерин билилг ажилдары чутула айттыр болуп турар. Моңу ажил-агыйын удуругу-дары, тускай эртемчилер, ажил-ишчилери көнүктү аки билди, ыңчанга бол кампа-нианын эң-не харысала-нын үнелеп көрүп, мал чөмнөринин белеткелни дүр-гөдиринче, оң шынарын ажилдериинче утлуган хем-чеглерин ач турар.

Моңу чикчөне Улуг-Хем районда Түлүш Кеңил-оол аттыг сохоту кирип бо-лур. Эрткен чылым мал чөм-нөри чедишпес болгандан ажил-агый өске районнар-дан Республикадан дашкаар чөмнөрдөн оңу утуу өргө-биле сатып ал келген, ың-дыг-даа болза оң-биле ма-

лың чедир чөмгөрип шыда-ваанын дым хөй мал чудат алган. Эрткен кыш-та-лаашканын түнелдерин сохоту удуругу-дары анализтеп чуталажып көр-гөш, бо берге байдалдан үш-тунуп үнөриниң тодаргай план-хемчеглерин ажалдап кылган. Бо дугайында сох-отта партком секретары Э. Д. Сереп редакцияга динаткан. Ол хемчеглерде ниитиниң малынга четир саныг, аки шынарлыг чөм-нөри белеткеп алырын чу-гула айткан. Сохоту коммунистери ажил-ишчи-лерини ортузунга организа-ция ажилды күштелдирерин хүлээн алган. Олар күш-ажылчы коллективтерге болгаш чоңун чуртпур тур-чарлеринге баргаш, ки-жилер-биле ужуражып ку-гаалжып, мал чөмнөри ду-гаалжып чутула хөреке дуза көргүзүрүнүң ужу-дузазы-нын улуун тайылбырлаан. Чороткан ажилы түнелни берге берген.

Партком кезигүүнү, партия аге организациязынын секрета-ры М. Бичкей-оолга удуругу-дары төп котельяныын коллектив сизген белеткээр азеюну тургускан. Оон кезигүүнөри баштайгы хүн-нөрдө ужен тонна хире аки шынарлыг сизгени белет-көөн. Сут-баран фермазы-нын ишчилери бо чутула кампанияда идепкейлиг кир-жи берген. Оон аңгыда өр-тө-бүлө бургуз сохотка бир тонна сизгени белеткээр бээр.

Мал чөмнөриниң белетке-лини дүргө болгаш шынар-лыг чорудар дээр бо сохот кышкып шалыпшы ажалдап турар ажил-агыйлар респу-бликада азеюш эвес. Олар-нын арга-дуржулгазын чо-гаалжып өзу-биле ажалдап тургаш, күш-ажылды аки организацияга, бүдүрүчү-дү ажилдары хүнүн чуту-ла айттыр болуп турар. Ынчан планын ооналдар чедишкенин күсөттинер ужуругу.

Улус депутаттарының Кы-зыл хоорай Советиниң ку-сечки комитети «Республи-канын сохоттарынча нотаа-ларынын бок-чамын аштаа-рында, сизгени белеткээр-ге болгаш таразын ажаал алмынча хоорайнын бүдү-рүлгелериниң, организация-ларынын база албан чөм-нө-рини күш-ажылчы коллек-тивтериниң киржилгезиниң дугайында» шийтирини хү-лөп алган. Бо болза көдө-зө ишчилеринге дуза чөм-нөриниң аки чачылгы ка-тап тургузуп турар таарым-чалыг чүд болур. Агро-үлөтпур эвилелиниң дилээн өзүтүр кызылчылар Кызыл, Би-Хем, Каа-Хем, Тады районнарын ажал-агыйла-рында 2000 тонна сизгени белеткээр бээр. Коллектив бургузунче чөмө тонна сизгени белеткээр даалганы бер-ген, оңу доозарынын хуу-саазын айткан.

Мурунку чылдарда мал чөмнөриниң белеткелинге ажалдап турган хоорайчы-ларын күш-ажылчы шоол-дуг үнелеп көрбөс, төлөп бербес таарылгалар турган. Ындыг болгандан олар чүлө ат чоду ажалдап турган. Оңу болдурбазы-бүдүрүлгелер, организация-лар, албан чөмнөри барып ажалдаар сохоттарынын дирекциялары-биле керээ-лери чарып алыр, аяа-ажылды хемчөлиг, шы-нарын, телевири, шаңаап мактарын хемчеглерин айт-тып алыр. Ол болза кайы-даа талага ажитыг болур.

Кызылчылар бо хүнөрдө сизген белеткелинче мас-саа-ры-биле кирип турар. Олар бердинге ооналдарын кү-сөдир хүлээнгени алганар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХОРАЙЛАРЫНЫҢ, СУУЛАРЫНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИ, КЫЗЫЛ ХОРАЙДАН ҮЛӨГӨР АП, МАЛ ЧӨМНӨРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИГ ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИ, АШ-ЧӨМ ПРОДУКТЛАРЫН БУДУРНИН КӨВУДЕДИР ХӨРЕКЕ УЛУУНЕРНИ КИРИНЕР!

Август 3—субботник хүнү ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТТИРЕР ДЭЭШ

Бо чылдын август 3-те бистин республиканың ажалчы чоңу, албан-хаакчылары Тывага улусчу революцияны 70 чылдыг турсааткан республика чегерлиг суббо-тник кирип күзүлери илереткен. Ажалчы чоңуңу саалдарын, күзүлери өрөнип көрбүшкан, Тывага улусчу революцияны 70 чылдыг уткуштур респу-блика субботник эртирер шийтирини Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелин болгаш профвилдериниң Тыва республика чөвүлелин II пленумунда катты-кан хураалыга хүлэп алган.

Республика субботникниң кол сорулгазы—республи-кавыстың найысчалынын, районнар төптөрүнүн бол-гаш суурларын чатайжыдылганын организацияга, оларын арыг-шевер турарын чеди алыр. Бо күзү-ди амалдыралга ботандыларына республиканың суб-ботник эртирер штайын тургускан. Оон даргазына Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелин Даргазыны ораалчызы В. А. Паруниин, оң ораалчызына проф-вилдериниң Тыва республика чөвүлелин даргазы-нын ораалчызы Ч. С. Монгушту томулган.

Республиканың субботник эртирер штайын кези-гүндө шупту он ийи кижи кирип турар.

Республика штайы бири организацияг хураалын эр-тиртер, хоорай, районнар аялы-биле кизи бургузун ху-ваалданы кылгаш, ажалдап кирипкен.

Республика штайы хоорай, районнарын күсөкчи комитеттеринге, районнарын профвилдеринге база ажал-агый удуругу-дарына чөм-чөргө штайыны тургузуп, оон ажалын экижидер, ол хүн бүдүрүчү-лүг ак сеткилдиг чорун көргүзүп, субботник белик дөшкө эртирерин сүмөл турар. Субботник белет-кенип турар үлө, күш-ажылчы коллективтерге, хо-орай, район төптөрүн болгаш суурларга чурттагыч чоңуңу аразында ол хүн-бистин республиканың де-вискээр чөм хөвир бир бээр хоорай, суурлар, ку-думчулар, өскөө, салчыгаштар арыг-сигил, чараш апар, өзулуг-ла байырлаа ишчии кире бээр кылдыр тайылбыр ажалын кылып чорудары негеттинип турар.

Республиканың субботник эртирер штайы аяа ажалдап алган аш-чөм хөрекиниң коллективтерин бот-тарына арттырып алгаш, оңу чагайжыдылга ажал-даарын сүмөл турар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелин болгаш профвилдериниң Тыва республика чөвүлелин ший-тирин дөткөнишкан, республиканы субботникке чүлө ажалчылар, албан-хаакчылар эвес, а бүгү чур-такчы чоңу хаара тудары чөм-чөргө күсөкчи комитет-терин болгаш профвилдер комитеттериниң кол со-рулгазы.

Ынчангаш бистин республиканың бүгү чурттагыча-ры субботникке идепкейлиг киригичке кыйгыры-шкан, Тывага улусчу революцияны 70 чылын күш-ажылчы чедишкенин биле уткуур күш тур бис.

Өнөр-оол КАРА-САЛ.
Республиканың профвилдер чөвүлелин консул-тантызы.

Мобилизастаан

Бай Тайга районун «Муриачы» сохотуну дирекциязы, партком бол-гаш хөй-ниити организа-цияларын ниитиниң малын-га чөм белеткелинче бүгү күшү мобилизастаан. Хө-рөкөжөөр чөвүлели суур-ун чурттагычларын агит-квартиралар ааны-биле си-ген кезиңдевиче мобили-застап турар. Школдын хоочу башкызы Н. Мит-

оол өөрөжикчилерден си-генч эвенон тургускан, эвенонун кезигүүнөри хол кадыгы-биле кескен си-генин сарааткан. Баш-тайгы уаада он тонна хире сизген сохотка дузаатты-ган.

Сизген белеткелинче та-лазы-биле боттарыга ал-ган хүлэзгелерин малчы-нар күсөдир эгелзөн. Туе-түн азеюларын кылган ажалын түнөп турар.

Мөрөк КУДУРКУПАЙ.
Шуй суур.

СЭКП ТК-ның Пленуму ажиттыганы

СЭКП Төп Комитетиниң Пленуму июль 25-те Москвада ажиттыганы. Оңу хүн айтырынын кол темазы — партиянын чөм Программанын төлөвилелин чуталажып көөрү.

Бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның Чигиле се-кретары — СЭКП Программанын белеткээр талазы-биле партияның XXVIII съездинин тургускан комиссиязы-

нын даргазы М. С. Горбачев Пленумга илеткел кылган. СЭКП ТК-нын кезигүүнөри, эвилелдешкен респу-бликаларнын компартияларын ТК-ларынын, партия республика, край, область болгаш округ комитеттериниң бири секретарылары, СЭКП-нин Чепсектиг Күштерде партия комитеттериниң секретарылары, СЭКП Програ-манын төлөвилелин белеткээр талазы-биле комиссия-нын кезигүүнөри Пленумга ажалында киржи турар.

СЭКП-ниң Төп Контроль Комиссиязының медеглели

Кизи болу кандыг-даа үлөз-бодалды болуп, кан-дыг-даа партияларга бол-гаш шимчээшкенинге бай-таап кирип болур, оон эрге-лерин магадылаан «Хөй-ниитиниң каттыжышкы-нынарын дугайында» ССРЭ Хоойлузу, Литва, Ар-мения, Грузия талазы-биле Президентиниң чарлыкта-рын база өске-даа хоойлу-жулуга актыларын чурт-тук чамдык чөмнөрдө хө-реке ажил-хөректиниң байдалы, а ол ышкаш СЭКП ТК-га база ТК-га кээп турар мелзэлер хөреки-леп турар.

«Литва ССР-де демокра-тияга удуз хөдөлүшкени-ниниң база кижиниң эрге-лерин үрөп турарынын дугайында» СЭКП ТК-нын Политбюроунун Медег-ли, «Украин ССР-ниң ба-рыш областтарында комму-нисттерин иштеп-сүрүп тур-арынын фактыларын дугайында» СЭКП ТК-нын Секретариатынын докта-лы чуртта катап өгөдөп, калбарып бар чылдар кедер-гей шолук антикоммунизм-ни доктаатпаан. Демократ-тыг лозуннар, реформа чо-рулар деп кыйгыгылар-биле чагдынып алгаш, экстрем-исчии күштер каттыжып турарлар. Олар СЭКП-ни хоорудулар база хоорур дээр хөдөлүп турарлар, чөм дээрде ол ниитилеп тур-гузуун эскертпир дөшөнгө удуз кол күш-тур.

Чамдык республикаларда ССРЭ-ниң хоойлу-жулуга-зынга, кижиниң эрге-лерин дугайында делегей ду-туркулаларына удуула-нышкан хоойлуларын, чар-лыктарын болгаш өске-даа нормативтиг документтерин хүлэп ал турар. Полит-тиктг чылдагандар-биле чамдык профессияларга ажалдаарын, албан-дужаал элээрин хоруп турар. Өске бодалды базары-биле Кон-ституцияга удуз яны-бүр чөмнөри тургузуп турар.

Коммунисттерниң социал талазы-биле алгаш көрү-нүм, оларын коргутуп, өлүм-чидим-биле кыжып, хөдөлүшкенинге

эрге-хоойлу талазы-биле үнеледи бербейн турар. Ындыг фактылар Арме-ния, Грузия, Молдова, Литва, Латвия, Ук-раинанын барыш област-рына болгаш, СЭКП-ниң организацияларын кемип деп санаарын болгаш олар-нын ажалдап, амьдыраар байдалдарын долзуу-биле боой тударын «Саюдистин» Паневежис район Совети Литваның чазанга сүмө-лөөн.

Бо бүгүнүн ыңчап барга-нынч ужуру болза, ха-мыктын мурунда ССРЭ-ниң болгаш республикалар-нын эрге-чатыранның күр-не структуралары, оларны баштап турар эрге-дужаал-дыг кижилер Конституция-га удуз хөдөлүшкенин сый шавар, чуртук бүгү хамааттарынын, оон иш-тинде СЭКП кезигүүнө-риниң эргелерин болгаш хос-талгаларын хандылар та-лазы-биле эргежөөр чутула хөмчөглериниң өй-шаанда ала-байн турарлар.

СЭКП-ниң Төп Контроль Комиссиязы антикоммуни-ст калдаралга удуз, күш-түг болуп турар хоойлу-жулуга чөмүшкөө эвес бо-луп турар политиктиг ажил-чорудулаага хамаа-тыларын киржир эргезин—ССРЭ Конституциясында магадылаан эргезин үрөп турарына удуз шийтир-ли-биле түржүп турар.

РСФСР-нин Президентиниң азия РСФСР-ниң күрүнө органиарына, албан чөм-нөри болгаш организация-ларына политиктиг пар-тияларын болгаш хөй-ни-тиниң массалыг шимчөөш-кенинниң организацияг структураларын ажал-чорудулаан соксадыр дугайында Чарлыгын СЭКП ТК-ны Конституцияга удуз, демократияга удуз акт деп санап турар.

Политиктиг үлө-бодалда-рында хамаанчкочка, ха-мааты бургузун эргелерин болгаш хосталгаларын хан-дылар талазы-биле ботта-рынын бүрүн эргелерин эң долзуу-биле ажалдаарына ССРЭ-нин Дээди Советин болгаш ССРЭ Президенти.

ССРЭ-нин ИХМ-ниң иштиги шериглеринде СЭКП организацияларынын партия комитеттеринин бюроларынын

МЕДЕГЛЕЛИ

Бо чылдын июль 20-де РСФСР-ниң Президентиниң «РСФСР-ниң күрүнө органиарына, албан чөм-нөри болгаш организация-ларына политиктиг партияларын болгаш хөй-ни-тиниң массалыг шимчөөш-кенинниң органи-зацияг структураларын ажал-чорудулаан сокса-дыр дугайында» Чарлы-гы үндүргөн.

Оон биле хобаштыр Чепсектиг Күштериниң СЭКП организациязынын Бүгү-шөргиниң партия комитеттериниң, ССРЭ-нин КАК-ты, ССРЭ-нин ИХМ-ниң иштиги шериглеринде СЭКП организациязынын бюролары дараазында чүл-дү медеглэри эргежөөр чуту-ла деп санап турар.

РСФСР-ниң Президенти-аниң ук чарлыгы ССРЭ Конституциязынга, «Хөй-ниити каттыжышкы-нынарын дугайында» ССРЭ Хоойлузуна, Кижиниң ха-мааты болгаш политиктиг эргелериниң дугайында Де-легей пактыгында дүшпөс, ыңчангаш ол эрге-хоойлу талазы-биле булалчак чо-руту күштедирип, ни-ти-лелде политиктиг удуз тургузушкуну чидиле-дирип, демократтыг чо-ру-дугарын кызматла баа-диктатура тургузарына чедирип турар. Ындыг чо-рук чөм Эвилел керээзин чарынара белеткелди түнел үе-чадазында кан-чал-даа таарышпас.

Чарлыкты СЭКП ТК-нын Пленумунун бүдүрүлгө хүлэп алганы, бистин бо-дал турарызы-биле, ком-мунисттерин партиянын Программанын талазы-де-лин чуталажып көөрү-дөн чайдалар. СЭКП-ни чарыларынче күтүп, алыс түнелдине ону, ни-ти-лелди каттыжышкы-нынарын ажал-чорудулаан сокса-дыр дугайында» Чарлы-гы үндүргөн.

РСФСР-ниң Президенти-аниң чарлыгы-биле СЭКП-ниң организацияларынын Чепсектиг Күштерге, ССРЭ-нин КАК-ты органиары-га болгаш кезектеринге ба-за ССРЭ-нин ИХМ-ниң иш-тини шериглеринге ажал-даарын хорур дугайында айтырынын сайгарып көө-рүн санадап турар. Ын-чаар болза ол күш-ажылчы болгаш шериг коллектив-теринге мораль-политиктиг байдалдыг кудулаарына, оларнын бир демининге, каттыжышкынынын, ко-рабларын болгаш кезек-терин дайыгыч белетке-линге багай салдары чө-дирер.

ССРЭ-нин Чепсектиг Күштеринде СЭКП органи-зациязынын, Бүгү-шөргиниң партия комитеттериниң, ССРЭ-нин КАК-та болгаш ССРЭ-нин ИХМ-ниң иш-тини шериглеринде партия комитеттеринин бюролары ол антидемократтыг эрге-хоойлу удууларына ак-тыкын боттарыны бол-дурбазын РСФСР-ниң бол-гаш ССРЭ-нин улус де-путтарын, РСФСР-ниң бол-гаш ССРЭ-нин Дээди Со-веттерин, ССРЭ-нин Пре-зиденти кыйгырып тур.

Армиянын болгаш флот-туң, ССРЭ-нин КАК-ты болгаш ССРЭ-нин ИХМ-ниң органиарынын болгаш кезектериниң коммунист-терин, бистин хөй национал-дыг Ала-чуртуус кымга-ла эргим болур, оларны шуптузун боттарынын ху-роалын каттыжышкыны-че, демократтыг эргелер дөш туржунче, партия-нын чангыс эвин быжык-лаарына, кризистен чурт-тун уштунарына, нацио-налдар аразында чөмүл-дө, хан төгүшкүнү соксадырына бүгү таламы салдар чедиреринче, совет улустун тайыгы күш-ажыл-дын идегелдиг камгала-дын хандырыныч кый-гырып тур бис.

ССРЭ-ниң

Дээди

Советинде

«РСФСР-ниң күрүнө органиарына, албан чөм-нөри болгаш организациялары-га политиктиг партияларын база хөй-ниитиниң массалыг шимчөөшкенинниң органи-зацияг структураларын ажал-чорудулаан сокса-дыр дугайында» РСФСР-ниң Президенти Чарлыг үн-дүргөнгө хамаарыштыр СЭКП ТК-нын Секретари-атынын, хөй-ниитиниң чам-дык организацияларында болгаш шимчөөшкенинниң, күш-ажылчы коллективтер-нин, хамааттарынын ССРЭ-нин Дээди Советинге кир-ген делегери-биле холбаш-тыр 1991 чылдын июль 20-де үндүргөн ол Чарлыг ССРЭ Конституциязынга, «Хөй-ниити каттыжышкы-нынарын дугайында», «Про-фессионалдар эвилелдерин болгаш оларын ажал-чору-дулаанын магадылаары-нын дугайында» ССРЭ хоой-луларын, ССРЭ-нин өскө-ке-даа хоойлуларын, а ол ышкаш Совет Эвилелинги киришкени делегей конвенциялары-га дугу-жуп турарынын дугайында түнелди бөдөн ССРЭ-нин Конституция хай-тааралына комитеттерин ССРЭ-нин Дээди Советиниң даргазы А. И. Лукьянов дааскан.



«Шы» солунун КУШ-АЖЫЛЧЫ АЛ-ДАР ТУГУН бөгүн Би-Хем районун «Кызыл тараачын» сохотунун мал чөмнөңу белеткек-

Республиканың мал чөмнөңу белеткекчиле-ри, шалыпчыларынын үлө-герин ап, чымшыг кампанияга төлөпиг уаууңу кириңер!

Хайнышкынын

ЭГЕЛЭЭН

Улус депутаттарынын Тес-Хем район Советиниң чо-окта болган элчегиле сессиязы июль 15-тен август 15-ке чедир хүннөрин сизген кезиңдеиниң шалычы аны кыл-дыр чарлаан болгаш мал чөмнөни белеткелинге ажал-ды шынарын экижидер сорулгагы тускай доктаалды хүлэп алган.

Сизген кескен шолдерин доктаамап хынаар тускай комиссияны тургускан. Чө-мө дие, машина-трактор четпес чөмнөрдө кестин-брия арктан сизгенерин бигада арттырып каапкан таарылгада ону хол-биле кестирер, күсөлдөни хы-наар. Бир эвес күсөлдө чөм болза, турсаал оонары — комиссиянын эргезинде.

Сизген кезиңдеиниң шал-ычы айы канчаар эге-лэнил, доктаалды күсө-лдөни кандыгы? Бо та-лазы-биле тускай үнүш-күнү райкууком даргазы К. Д. Лапача баштаан ко-миссия чорудуп, «Чо-ду-ра» сохотун сизген шол-дерин өртпү кеззөн болгаш ында ажалдап турар бри-гададар, азеюларын ажал-ды-биле танышкан.

Кара-оол Лопсанович: — Хамакты муруй райкуу-ком удуууну кынаар ажалдап турарын көрүп, таарып кааптардыр — дей-дир.

Чапсөргөштөөсү. Олар-нын сизген кезин турар че-ри Борбак Арыга келди-

Өлөт ЧИММИТ.

ЭКОНОМИКТИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЧАА ХЕВИРИ

— Александр Донгакович, ол хуралды дугайын бистин номчулаларымыс улуу биле сонугурап турар. Чүгө дээрге оон ажылына РСФСР-нин Президентизи Б. Н. Ельцин киришкен болган. Тывада анаа кымнар киришкен баа анаа кымдыг айтырларын чуугаашканы?

— Ол хуралга Сибирьде турар административтик-девискээр тургузулганын улуу депутаттарынын Советтеринин, оларнын күчсекки органнын бирги удуруткучлары, Сибириниң улуур хурааларынын кол удуруткучлары киришкен. Бистиг республикадан анаа Тыва АССР-нин Дээди Советинин Даргазы Ч.Д. В. Ондар, республиканын Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Ш.Д. Ооржак, улус депутаттарынын Кызыл хоорай Советинин даргазы Ю. П. Слободчиков, хоорукчулар даргазы В. Х. Кара-оол киришкен.

«Сибирь дугуржулгазында» кирип турар девискээрлерин экономикаг кады ажылдажылгазына хамаарышкан айтырларын анык чагалашкан. Ол талазы-биле чууга документа хулаас алдынган, аяла Б. Н. Ельцин ат салган.

— «Сибирь дугуржулгазы» деп чогуу чүгү деп чүгө ол? Экономиканы эргелеп башкаарымыс ээлчегил хевирин бе азы «Сибирь республикасы» деп чүвени тургусканы ол бе?

— Биндыг эвес. Ол дээрге ук девискээрге турар республикаларнын, областтарнын, эске-даа тургузулганын аразына экономика талазы-биле бир деминг ха-деп ажылдаарынын чаа хевириндир. Тодаргайлаарга, дорт харылзааларын хөгжүдериин чаа аргамзын тургустунган ол болур. Девискээрлер аразына харылзааларын быжыг-лаар дугайында идея чаа тыптып келбөөн. 50-60 чылдар үезинде турган сонар-хотарын сактып көрөзликер. Ол үеде удуу-улау девискээрлерин экономика-

зын эргелеп башкаарынын болгаш хөгжүдериин оруктарын, аргаларын дилеп тывар талазы-биле орданда-жышкыннар кылдынып турган болгай. Амгы үеде, рынок харылзааларын шилчип турар байдалдарда ол аргалар чаа өзү-биле шилтирелтиинг эгелен. Оон-биле чергелештир республикаларнын, крайларнын тускайлаа чоруу калбарып орап болгай.

Эрткен чылдын октябрында Сибириниң ол черлери экономикаг керэни чарып алган. Ону «Сибирь дугуржулгазында» девискээрлер аразына ассоциацияны деп алаан. Ноябрь айына тинчү-үеде ол дугуржулга Тыва болгаш Бурят АССР-лерде эске-даа чамдык девискээрлер каттыжып кирген.

— Дугуржулгада чогуу кымнар бактап кирип турары?

— Ол улуг ассоциация. Бинда Алтай болгаш Красноярск крайлар, Кемерово, Новосибирск, Омск, Томск, Тюмень, Иркутск, Чита областтар, Бурят, Тыва, Даг-Алтай, Хакас АССР-лер, Эвенк, Таймыр, Агин-Бурят, Усть-Орда автономнуур округтар бактап кирип турар. Ол черлерин турар черлерин каттыштыр аларга, чурттуу кончук улуг девискээрге анаа хамааржы боор. Дугуржулгага кайы-даа чер кирип болур. Совет болгаш дагыныкы бугу-рудгелер, ассоциациялар оон кижигиң бооп болур.

— Ассоциацияны амгы болгаш азыс сорулгалары кымдыг изилдегил?

— Сорулгалар улуг. Кол сорулга — бот-боттарына ажылгыт экономикагт харылзааларын хөгжүдери болгаш хаанылаарын, моон мурунда тургустуна берген ажыл-агый болгаш салгыт харылзааларын (девискээрлер аразынын) быжыг-лап арттырары болгаш улам бурунгарлаарын, бот-ботта-рына продукция, чиг эт чорудуп бээрин калбаргыр болур. Ол бугу дээрге хөгжүдери келер үезинге дүштүр Сибириниң эртем

болгаш бугурулге күчүлери мөөнээри болгаш сайзыра-дыр дээнидир. База бир кол чүүл — социал програм-маны чогуулаа чогадып тургускаш, бир деминг бот-тандыры болур. Програм-мада көрдүнүп турар чүүлдер-ле хай. Чижээ, чаа бай-далдарда ажылдап билдир кадрларны белеткээр,

Сибириниң девискээринде турар республикаларнын, крайларын болгаш областтарын база автономнуур тургузулганын күрүне эрге-чагырга органнын удуруткучларын хураалы болуп эрткен дугайын бистиг солугуусу моон мурунда дыйнаткан. Ол хуралга Тыва АССР-ниң делегациясы база киришкен. Анаа чүгү чуугаашканына, баа кымдыг айтырларын дугуржуп алганымга хамаарышкан каш айтырларын бистиг көрөспөтөгиле ук хуралдын киришкени, Тыва АССР-ниң Экономика талазы-биле күрүс комите-диниң даргазын бирги ораакчымы Александр Донгакович Бегэниге салган.

оларын мергежилни бедигаш, даштыкы экономиктиг харылзааларын калбаргыр дээш оон-даа эске. Ол бугу-ну ассоциациянын уставын-да тодарып айткан.

— Ассоциацияны кым удурутуп баштап турары?

— Оон дээди органы Ассоциация чөвүледи болур. Ону бинда бактап кирип турар черлерин талаалек-чилериндиг тургускаш. Чөвүлел бодунун даргазын сонугуп алган. Амгы үеде ону улус депутаттарынын Новосибирск область Советинин даргазы В. П. Муха даргапал турар. Чөвүлелин даргаларын ээлчештирп турары уставга көрдүнгөн. А күрүсчү орган — чөвүлелин дирекциясы, оон структурасы улуг. Дирекция тус-тус девискээрлерге та-лаалекчилерин тургуза боор.

— База бир артык аппа-рат энеюну тургустуна бер-зөө чүгө бе? База дирек-ция дээш оон-даа эске ол улуг аппараты турарына херектик акша-хөреңги кай-ын алдырары?

— Аппараты тулап тур-гузары кончук чууга. Оон башка перспективтик план-нар чогаатынмай, ажыл-чорудуга бүтпейн баар. Бугу чарыдалдарны ассо-

циацияны акша-хөреңги-ни биле дуглаар алаар. А оон акша-хөреңги биле ки-рип турар девискээрлерниң ачы-дузалы, салдары Тыва-га кымдыг изилдеп болу-ру?

— Ассоциацияны кежи-гүнүгө кирип алган бол-ганда, Тываның экономика-ны дүргөн хөгжүп бээр, чо-нуун амыдыралы дораан экижип эгелээр деп боаар болза, ол шын эвес. Хама-жук-эске, ылангыла кожа-хелбээ турар крайлар, об-ластар болгаш республика-лар-биле демнежиң алгаш, боттарыстын канчаар ажылдаарыстан бугу чү-ве хамааржыр. Бодуштуң бойдуз байдалысты, чиг экижисти, иштиги курла-вырларысты эске черле-рин чеже хиреин баа кай-дыг чүдүдере орап бээр-исти, республикамыс кым-дыг адырларын дүргөн хөгжүдүп эгелээр хынам-чалыг санап көөр ужурут-тук. Эске черлерин дуа-ламчызы чокка чик бол-гаш азы-чөм улутулери-ни бугурулгелери бисте туттума деп чүгө билдир-гир. Оларны ажылдап ажылдаарына база-ла бе-дик мергежилдиг болгаш тускай эртемниг кижилер негеттээр. Биндыг кижилерни кожаарымыс дуа-зы-биле белеткээр бис. А эртем-техниктиг депшиле-рин айтырларын канча-даа тутуп болбас херек.

— Бот бугу чүдүлөр тала-зы-биле дугуржулганы кыл-дынып турар. Чижээ, Кы-зылга тудар хай кежи эт-тээр болгаш тон даараар фабрикаын тудуун кылы-рын Братск хоорайны дугуржулары-биле дугуржу-турар бис. Ол дугу чүп арыглар, мебель кылыр, дугурулжы ажылдап кы-лыр болгаш эгелен, сүттен азы-чөм аймаа кылыр би-чек бугурулгелерин кы-лыр алырларын айтырла-ры улаштыр шилтирелти-нер алаар. Даштыкы ту-ризм айтырларын база-ла ассоциацияны шугуму-биле шилтирээр алаар. Моон алгаш көөргө бээин кылыр ажылдар хай кышкым.

— Бесед дээш четтир-гиле.

— Сибирь дугуржулга-зын улаштыр шилтирелти-нер алаар. Даштыкы ту-ризм айтырларын база-ла ассоциацияны шугуму-биле шилтирээр алаар. Моон алгаш көөргө бээин кылыр ажылдар хай кышкым.

— Сибириниң бодуп тура-рынар-биле алдыга, «Си-бирь дугуржулгазын» ачы-дузалы, салдары Тыва-га кымдыг изилдеп болу-ру?

— Ассоциацияны кежи-гүнүгө кирип алган бол-ганда, Тываның экономика-ны дүргөн хөгжүп бээр, чо-нуун амыдыралы дораан экижип эгелээр деп боаар болза, ол шын эвес. Хама-жук-эске, ылангыла кожа-хелбээ турар крайлар, об-ластар болгаш республика-лар-биле демнежиң алгаш, боттарыстын канчаар ажылдаарыстан бугу чү-ве хамааржыр. Бодуштуң бойдуз байдалысты, чиг экижисти, иштиги курла-вырларысты эске черле-рин чеже хиреин баа кай-дыг чүдүдере орап бээр-исти, республикамыс кым-дыг адырларын дүргөн хөгжүдүп эгелээр хынам-чалыг санап көөр ужурут-тук. Эске черлерин дуа-ламчызы чокка чик бол-гаш азы-чөм улутулери-ни бугурулгелери бисте туттума деп чүгө билдир-гир. Оларны ажылдап ажылдаарына база-ла бе-дик мергежилдиг болгаш тускай эртемниг кижилер негеттээр. Биндыг кижилерни кожаарымыс дуа-зы-биле белеткээр бис. А эртем-техниктиг депшиле-рин айтырларын канча-даа тутуп болбас херек.

— Бот бугу чүдүлөр тала-зы-биле дугуржулганы кыл-дынып турар. Чижээ, Кы-зылга тудар хай кежи эт-тээр болгаш тон даараар фабрикаын тудуун кылы-рын Братск хоорайны дугуржулары-биле дугуржу-турар бис. Ол дугу чүп арыглар, мебель кылыр, дугурулжы ажылдап кы-лыр болгаш эгелен, сүттен азы-чөм аймаа кылыр би-чек бугурулгелерин кы-лыр алырларын айтырла-ры улаштыр шилтирелти-нер алаар. Даштыкы ту-ризм айтырларын база-ла ассоциацияны шугуму-биле шилтирээр алаар. Моон алгаш көөргө бээин кылыр ажылдар хай кышкым.

— Бесед дээш четтир-гиле.

— Сибирь дугуржулга-зын улаштыр шилтирелти-нер алаар. Даштыкы ту-ризм айтырларын база-ла ассоциацияны шугуму-биле шилтирээр алаар. Моон алгаш көөргө бээин кылыр ажылдар хай кышкым.

Сандро МААДЫ

«КУШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫ

(Эгези № 121 «Шында»).

БАРЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Донгак Очур Чанзанович — сарлык кадарчы.

Ооржак Балдыржи Дастай-ооович — сарлык кадарчы.

Сааа Датаа Нуржутовна — малчын.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Зиновьева Васса Михайло-овна — «Кызыл» агрофир-мазында килдиз начальниги.

Монгуш Ким Доржуевич — РСФСР-ниң партия райкомунун контроль комиссиянын даргазы.

Коновалова Сална Кенден-овна — улус депутаттарынын Каа-Хем суур Советиниң спичайниги.

Петренко Виктор Николае-вич — «Кызыл» агрофирма-зын комплексация талазы-биле инженер.

Собольева Валентина Ми-хайловна — районуун холуш-как сандынын директору.

«Херс-Хол» совхозтан

Ак-оол Селен Сопласвич — пенсионер.

Анаай Андрей Нанат-ович — пенсионер.

Артыва Нымы-Сүрү Суди-овна — пенсионер.

Иргит Ченекчей Санаа-овна — пенсионер.

Калзан Илан Константи-ович — пенсионер.

Кызыл Иван Сосавич — пенсионер.

Санаа Доржу Хертекович — даган.

Херел Кыргыс Досвич — малчын.

Хертек Иван Санавич — пенсионер.

Чулау Иван Тажиевич — пенсионер.

МОНГУН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Нортат Мичеямаа Херте-овна — «Монгу-Бурен» сов-хозтун малчын.

Хертек Доржу Магавар-ович — «Монгу-Бурен» сов-хозтун малчын.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Монгуш Кызыл-оол Меже-чикович — «Каа-Хем» раз-резиниң участогунун бульдо-зер машиниши.

«Кызыл ту» совхозтан

Бааза Саара Кууларовна — малчын.

Бришей Даваа Ооржак-ович — ишек кадарчыны.

Донгак Очур-оол Достай-ович — чылгыч.

Донгак Оней Салчаковна — ишек кадарчыны.

Кара-Сал Майнай-оол Очур-оолович — малчын.

Кара-Сал Төмүр Даваа-ович — малчын.

Куулар Бала Калдар-ович — чолочы.

Ооржак Досуаа Биче-ооловна — малчын.

Ооржак Сөвек Дөртей-ович — малчын.

Ооржак Семдер-оол Карма-ович — чолочы.

Ооржак Чычы Дөрбет-ооловна — малчын.

Судуй Ооржак Кылын-ооловна — кол бухталар.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

«Саян» совхозтан

Седип Эрес-оол Монгуш-ович — малчын.

Стрелов Леовид Георги-ович — учётчик.

Янчикова Александра Ан-дреевна — ажылчы.

Турунның септеге-техник-тиг бугурулгелерин

Андерс Галина Тимофе-овна — ажылчы.

Андрюшенко Павел Иван-ович — слесарь.

Билиева Нина Григорь-овна — кол бухталар.

Васильев Анатолий Андре-ович — чолочы.

Васильева Надежда Нико-лаевна — слесарь эргелекчи.

Логачев Александр Гри-горьевич — чолочы.

Пичиков Иван Петро-вич — чолочы.

Ткач Григорий Констан-тинович — дежурный меха-ник.

Череповская Любовь Ми-хайловна — ажылчы.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Бондаренко Мария Никола-евна — Бай-Хем суурда «Золотой ключик» уруглар сэлгииниң повари.

Кудрявцев Ефрем Извои-ович — № 4 Балгазынның профессионал-ерт кезээниң чолочысы.

«Коммунизмниң херем» совхозтан

Ивоин Виктор Григорь-ович — механик.

Калзан-оол Кара-хыс Ачты-овна — халодовик.

Ооржак Часкалаа Дыртж-Кожовна — малчын.

Оон Далаал Семж-оол-ович — тракторист.

Оон Кара-хыс Сувак-овна — малчын.

Оон Көк-хыс Арбытаева — тапчыла.

Оон Сааа Санчатовна — малчын.

Сымаан Михаил Сыда-ович — ажылчы.

Чымба Бөксө-оол Салт-ович — малчын.

(Улачымы).

ДЕТКИЖИП ТУРАР

Шуй келээ Советиниң де-вискээринде 314 өрөгө бар.

Өрөгө бургуу аргалыг-ла бол-за, дуулаал ажыл-агыйлыг туроун дээш тодаргай хем-чеглерин келээ Совет ап чо-рудуп турар. Бичангыш ол талазы-биле ажылдап ба-гай эвес. Ону ылангыла агы-бар рынок үезинде чугалап бугуру чурттаачылар база дуулаал ажыл-агыйын

ажынып кончук эки билп-турар. Чугалаанын чүд-дери тодаргай чижектер-биле бадыткаарын ордан-жып көрей.

Бо хунерде бир өрөгөгө 2-ден 3 чедир бод, 16 хире шур мал онаажып турар.

Көргүзү багай эвес. Чоноу-хууда малыны баш сааы-жүп турар деп чүвени ол херечилер турар.

Дуулаал ажыл-агыйын хөгжүдери кылды-ла белен эвес, мал чени, ону тудары, ажыары дээш баар болгай.

Хуузуна мал туруп турар, ларга келээ черге советтун талазында деткиже, дуу-турбас болза, айтырар нарын.

Келээ Совет, советтун удуруткучлары ону утпайн турар дээрин черде де-дигел хайн. Чурттаачылар-га хонш-тураларын, чер оларларын, сизин кезип алыр черлерин советтун кылап берип турар. Бо чы-лык пенсционерлерге, улус өөредилгенин, надык кам-галаанын, салгыт харылза-чаларын ажылдакчылар-га, интизи-биле 126 өрөгө-гө 85 гектар тараа болгаш сизин шөлүн быжылап берген. Анаа картофельни, чигири болгаш хай чылдыг сизини тарып, кайгаар үн-ген сизини оон кезип ол болур.

Суурда чурттаашаан, бо-да болгаш шур малды кыш-кай чок боттарнда туруп, арбыны-биле азырап өстү-рүп, оон алган саржаан, эвлин, дүктүн артыкчы-лыгын күрүнеге салып сай-гылып турарлар эвээш эвес. Шокут-оол Ооржак, Зоя Хертек, Шокал-Даржаа Хер-тек, Шини-Байыр Салчак болгаш оон-даа эскерини ол талазы-биле манаа алакан-п турар мен. Чурттаачы чо-нуу ылангыла малчыларын, арбай, кызыл-тас-биле хан-дыр сорулганы салып, ме-ханизатор Чымы Салак баш-тап энеюну арат ажыл-агыйыне шилчип, 44 га черин оларга быжылап берген. Оон ажап алдынган дүжүтү чоңа садар. Берге амгы бо үеде келээни чо-нуун азы-чөм-биле ханды-лыгын экижидер хемчег-лерге ол-даа болза иди бол-дур ужурут.

Суурдун чурттаачылар картофель тарырына идижейлиг, оон ажыны бил-берген. Ону тарып өстүрүп албас болза, хормок деп чү-вени олар кончук эки би-дилер.

Уреин айтырын чамдык тавагыларда берге ала-зын билдир бис. Чамдык э-бүлелерин чедир азы шугу-олутуп ап шыдавайн баары олура. Шуйда ыдыг эвес.

«Мурнак» советтун уруттак-чыларга картофель ургуткан четтери-биле тып берип ту-рар. Оон-биле калы суурдун чоңуун хууда малды кү-дүмчүлөр айы-биле үлүс-жип кадарып турар.

Суурда чурттаар оран-саа талазы-биле айтыр ээзон нарын. Бичалжык пенс-ционерин, инвалдизин, хай уругларын эс-бүлелерин чурттада шөлү-биле ханды-ларын бири ээлчеге шилти-рилеп турар. Бо чугула айтырларын чөптүг шилти-рлериниң эрсежок чугулазын мында билп турар.

Кылдынып, шилтирел-тинип турар бо херектерге Шуй суурда ажылдап, чур-тап турар район-даа, келээ-даа Советтериниң депутат-тарыны кириштирп турар үдү-үзү баа бар. Олар хер-ежнеп чөвүлели, агитба-жынар активы-биле калы окуртар аайы-биле кыла-чогутур ажылдарын кылп-турар.

Келээ Советиниң ажыл-чору-дугааында Шилтирел-тинип турар айтырлар-га хай. Бичангыш улам деминг, тывангыр болуру чууга.

Седип-оол ИРГИТ.

Бай-Тайга район.

ААС-КЕЖИКТИГ БИЛЕТТЕР

Тыва АССР-ниң Кул-тура министерствонуң үндүргөн төлөк-агыйын ойнашкын чокта чаа болган. 49217 дугаарлыг билетке «Кызыл» авто-мобил таварышкан. Ол билеттин ээзи Бай-Тайга районун Тээлиде № 2 школанын анык башчы-ны Ш. С. Очур болган. Очурларын эс-бүленин салып алганы база бир билетинге хеп чур машина таварышкан.

(Бистин корр.).

ЧАА НОМ

Москвада «Финансы и статистика» деп ном үндү-рер чер СССР-ниң адми-нистративтик девискээр-лериниң чурттагы чоку-ну дугайында чаа номну чокта чаа чырыкчы үн-дүргөн. Бинда тус-тус девискээрлерин чоңуун социал бойдалын, улус ажыл-агыйын кайы адырларында колдаан хаара туттунган бол-гаш эске-даа солун ды-надыларын кириген.

Ук номда Тываның ду-гайын база кыргын. Ам-гы үеде Тыва АССР-ниң чурттагы чоңуун сааы 314 муз кижиге бооп турар. 1980 чылда 287 муз кижиге турган.

Анатолий ЛЕГКИН.

Москва хоорай.

КУШ-АЖЫЛЧЫ КОМПЛЕКТИВ ЧӨВҮЛЕЛИ

«Шын» солунун редакциясына, профивилдерниң республика чөвүлелине профивилдер комитеттериниң, куш-ажылчы коллективтер чөвүлелин даргаларында профивил коллективтер чөвүлелин кады ажыл-чорудулазын дугайында таймал-бырап бээрин дээш айтырлар калп турар. Ол айтырларын харымал бээр биле профивилдерниң республика чөвүлелин консультаттын Б. С. Кара-Салдан дилээш бис.

— Куш-ажылчы коллектив чөвүлели (ККЧ) тургуза-рынын, оон ажыл-чоруду-лазын дугайында кымдыг документтерде бижип турары?

— Күрүне бугурулгенин (каттыжышкыннын) дугайында СССР-ниң Хоойлу-аун долу бот-орутла-чарыл-гаже болгаш бот-акшала-ныншкын шилчизөөн бугурулгелерге болгаш ор-ганизацияларга, ол ышкы бугурулгени эвес органи-зацияларга ажылдарын чу-румунун болгаш хуузаларын дугайында СССР-ниң Министрлер Чөвүлелин 1987 чылдын декабрь 26-дагы дөкүментада ол талазы-биле бижээ. Оон СССР-ниң Чанзанович (1988 чылда үн-дүр № 4 дөкүмалдар чыгылдында парлаа).

— Куш-ажылчы коллектив чөвүлелин согурунун чу-румунун, удуруткучларын согурулганын болгаш күрүне бугурулгенин (каттыжышкыннын) тускай артемилеринин албан-ду-жаалында арттырларын конкурстарын эрттериниң дугайында СССР-ниң Куш-ажыл болгаш социал айтырлар талазы-биле күрүне контедичин болгаш ВЦИСП-ниң рекомендация-зында база айткан. СЭКП-КЧ-ны, СССР-ниң Ми-

нистрлер Чөвүлелин бол-гаш ВЦИСП-тин 1988 чыл-дын февраль 8-те дөкүмал-ды оон чүдүдүп деп са-наан. Ук документтин «Труд» солунда 1988 чылдын февраль 14-те парлаа.

— ККЧ-ни кымдыг кол-лективтерге согурул, а кала согууламы?

